

*Т. Макаренко
(м. Бердянськ)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРСТВА (МІНІСТЕРСТВА) З МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ (МІЖНАРОДНИХ) СПРАВ УНР

Національно-визвольний рух гноблених народів Російської імперії становив могутній потік революційних подій 1917 р. В Україні його очолила Центральна Рада (ЦР). За короткий час свого існування – з березня 1917 по квітень 1918 р. – вона пройшла складний шлях від київської міської громадської організації, створеної групою української національно свідомої інтелігенції, до ініціатора та активного чинника відновлення новітньої української державності – парламенту України.

З виданням I-го Універсалу УЦР 10 червня 1917 р. розпочався новий етап розвитку української революції. У зв'язку із задекларованим гаслом – „народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям”¹ – виникла потреба в організації виконавчого органу для втілення у життя рішень Центральної Ради. Останній було створено 15 червня 1917 р. Він отримав назву „Генеральний секретаріат” (ГС).

Про те, що ЦР в своїй діяльності надавала великого значення національно-культурному розвитку інших народів, які проживали в Україні, свідчить той факт, що з першого дня існування Генерального секретаріату й до останнього дня функціонування Ради народних міністрів в їх складі діяло Генеральне секретарство (міністерство) з міжнародних (міжнародних) справ і три товариші секретаря (міністра) – з російських, єврейських та польських справ. Всі вони мали права повноважних членів уряду й навіть іменувалися генеральними секретарями або міністрами. До речі, як зазначається у протоколах засідання Генерального секретаріату, товариші генерального секретаря по національних справах мали більш широкі права, ніж інші товариші генеральних секретарів². „При секретареві по охороні прав національних меншостей призначається три товариші секретаря від євреїв, від поляків і від великоросів. Товариші секретаря по справах своєї нації мають право доклади і право голосу в Генеральному секретаріатові. Товариші секретаря по охороні прав національних меншостей затверджуються Комітетом Ради (Малою радою). При товаришах секретаря організується рада з представників національних партій”³.

Крім того, в уряді залишалися місця для тих меншостей, які ще не могли остаточно з'ясувати свого ставлення до Генерального секретаріату й

питання про участь у його роботі. Головне завдання секретарства вбачалося в боротьбі за автономно-федеративний лад Росії, у порозумінні українців з неукраїнською людністю, в скликанні з'їзду представників народів та областей Росії, у досягненні угоди з національними меншинами.

„Г.С., обстоюючи права українського народу через Секретарство національних справ, оборонятиме, забезпечуватиме національні меншості від юридичних і фактичних обмежень в громадських і політичних відносинах, сприятиме реорганізації на основах свободи і демократизму існуючих національних організацій і утворенню нових установ для вдоволення потреб їх національного життя, – зазначалося у Декларації Генерального секретаріату 29 вересня 1917 р. – Взагалі Секретарство національних справ слідкуватиме за національним життям народів України... Разом з тим Секретарство справ національних має бути заступником українських інтересів не тільки на Україні, але і за її межами”⁴. Отже, одним з найголовніших питань у роботі Секретарства (Міністерства) була охорона нацменшин від юридичних та фактичних обмежень у громадських і політичних відносинах, вдосконалення існуючих та створення нових національних установ й інституцій. До компетенції Секретарства (Міністерства) належало також заступництво українських інтересів за межами своєї держави.

Загалом у ході Української революції гарантії прав національних меншин забезпечувалися двома шляхами: конституційним (Конституція УНР, універсали УЦР, конституційні закони, ухвали Українського національного з'їзду тощо) та інституційним, що поділяється на парламентський і урядовий (надання квот депутатам парламенту – представникам нацменшин, створення парламентських комісій; формування в рамках системи державної виконавчої влади спеціальних органів і установ, що відають правами цих меншин).

Складовими та автономними частинами Генерального секретарства (Міністерства) з міжнаціональних справ були Генеральне секретарство (Міністерство) з єврейських справ, Генеральне секретарство (Міністерство) з польських справ, Генеральне секретарство (міністерство) з російських справ.

Як складова частина Генерального секретарства (Міністерства) з міжнаціональних справ із середини червня 1917 р. функціонувало Генеральне секретарство (Міністерство) з єврейських справ. Останнє очолював Мойсей Зільбербарб – представник Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії. Діяло воно досить активно. Програма майбутньої діяльності міністерства викладалися в Декларації єврейського віце-секретаря, прийнятій 1 жовтня 1917 р. У ній були сформульовані такі завдання: „1. ... В ділянці народної освіти... дбати про піднесення

шкільної й позашкільної освіти на рівень, що відповідатиме педагогічним вимогам та ... культурі сучасності. Шкільна мережа має бути вис-
тачально густа, щоб фактично уможливити загальнообов'язкову народ-
ну освіту; 2. забезпечення законодавчим шляхом публічних прав єврей-
ської мови у громадянському та політичному житті нарівні з правами
інших мов”⁵.

Діяльність першого єврейського міністерства в демократичній Укра-
їнській Республіці тривала менше ніж рік, але за той час були створені
підстави нової, незної у цілому світі інституції – національно-персо-
нальної автономії. В кінці листопада 1917 р. Секретарство підготувало
законопроект про єврейську громаду. Йшлося про розбудову місцевих
общин як основи майбутнього самоврядування, з'ясування їх функцій,
створення мережі освітніх установ, культурних закладів, надання єв-
рейській мові рівних прав з іншими, що мало сприяти відродженню ці-
єї частини населення України. Цей закон був прийнятий Центральною
Радою 2 грудня 1917 р.⁶ Вибори до „єврейської громадської (кагальної)
ради” мали відбутися на демократичних засадах в їх повному обсязі.
Право вибирати мало належати кожному члену єврейської нації, котрий
на момент виборів досяг 20-ти років. До речі, ці місцеві загальні ради,
обрані на підставі закону, були останніми єврейськими демократични-
ми суспільними інституціями.

За ініціативою Секретарства активно відкривалися єврейські вчитель-
ські семінарії в Києві, організовувалися нові початкові й середні школи,
надавалася матеріальна допомога музикантам, художникам, лікарям та ін-
шим фахівцям єврейського походження, які майже всі об'єднувалися у
відповідні громади. Зазначимо, що євреї становили майже 1/10 частину
членів Центральної Ради, куди їх делегували не тільки суто єврейські ор-
ганізації, а й російські меншовики, та есери й інші партії.

Так, уже в червні 1917 р., тобто, коли Центральна Рада була ще не-
численною, по 2 місця у ній мали зайняти бундівці, соціалісти-сіоністи,
члени „Поалей Ціону”, по 8 – представники неукраїнських національ-
ностей Києва та Одеси, по 5 – Харкова і Катеринослава, по 3 – від ін-
ших губернських міст. Причому серед останніх майже половина була
представниками єврейської національності. В липні до Комітету УЦР
на національній основі ввійшли представники „Бунду”, сіоністів, усіх
інших єврейських соціалістичних партій та демократичних організацій.

Окрім департаментів освіти, національного самоврядування, депар-
таменту загальної канцелярії, у міністерстві існували ще й відділи Єв-
рейської національної ради і громад, які координували діяльність чис-
ленних відповідних товариств в Україні. Слід зазначити, що українська
влада не тільки не перечила планам єврейської спільності, але, навпаки,

---

була готова фінансувати кожен ініціативу її міністерства. Так, наприклад, було видано кредит у 50 тис. крб для „Спілки демократичних (ідишських) вчителів” на видання підручників на мові ідиш ⁷.

Лідери польського руху, відстоюючи ідею повалення централізованої Російської імперії та відродження Польської держави, підтримали національно-визвольну боротьбу українського народу, виступили за спільні дії з ним.

Головною розбіжністю в поглядах провідників українського й польського рухів було ставлення до майбутнього устрою Росії: прагнення автономії для України і беззаперечне повернення незалежності для Польщі. Поляки підтримували український національно-визвольний рух до тієї межі, за якою він розходився з інтересами польського державницького руху.

Важливим фактором впливу польського елемента на революційний та державотворчий процес в Україні стало залучення його до участі у представницьких і виконавчих структурах влади.

Генеральне секретарство (Міністерство) з польських справ було створене разом з ГС УНР у середині червня 1917 р. як складова Генерального секретарства з міжнаціональних справ, але діяло автономно як окреме відомство. Генеральний секретар – М. Міцкевич – відомий польський політичний діяч, член Польського демократичного централу в Україні. У своїй структурі воно мало три підрозділи: департамент освіти, до якого входили відділи мистецтва, середніх та початкових шкіл, департамент національного самоврядування з організаційним відділом, департамент загальної канцелярії, що поділявся на відділи преси й інформації, військовий і загальний відділ ⁸. Така структура характеризує й напрями роботи міністерства щодо розвитку польської культури, освіти, мистецтва та організації українських поляків за національною ознакою.

Окрім цього, Секретарство (Міністерство) сприяло згуртуванню поляків, організації їх громад, підвищення активності польських партій у політичному житті України. „... Робота проводиться по таким напрямкам. Відокремлено в особні відділи: справи по освіті; справи економічні; справи загальні, не принадлежачі до двох перших категорій, – зазначалося у звіті щодо діяльності товариша генерального секретаря по польських справах. – ... З числа названих відділів відділ по освіті займався в першу чергу збиранням статистичних даних про учнів польської молоді в існуючих на Україні польських і російських школах” ⁹.

Вперше представники польської меншини взяли участь у засіданні Малої Ради 11 липня 1917 р. Загалом вона отримала 20 місць (2,5%) в УЦР. За рішенням комісії щодо розподілу місць в останній між представниками польських й єврейських організацій, вони розподілялися

таким чином: Польська партія соціалістична – 7 місць, фракція соціалістів-революціонерів – 5, Демократичний централ – 9 місць, з яких 4 належали найбільш радикальним елементам з Польського виконавчого комітету¹⁰.

Польські інтереси в органах Центральної Ради представляли: у Малій Раді Корсак (революційна фракція ППС), В. Матушевський (ППС – лівиця, ПДЦ), В. Рудницький, Поченковський (ПДЦ). Товаришем генерального секретаря міжнаціональних справ по польському відділу, як вже зазначалося, був М. Міцкевич. З принципів питань, які розглядалися в ЦР та ГС, вони досить часто ставали в опозицію, залишаючись у меншості. Однак сама участь представників польських організацій у діяльності Центральної Ради, інших органах, підтримка українського руху в головному – державотворчому процесі відіграла позитивну роль: представники різних політичних орієнтацій польського руху підтримували ідею проголошення державності України, а тому схвально сприйняли III Універсал у тій частині, що стосувався проголошення УНР, а також надання польському, як й іншим народам в Україні, національно-персональної автономії для забезпечення прав і свобод у справах їх власного життя.

Генеральне секретарство (міністерство) з російських справ виникло після затвердження 16 липня 1917 р. статуту Генерального секретаріату як частина Генерального секретарства з міжнаціональних справ. Посаду генерального секретаря з російських справ обіймав Д. Одинець – російський політичний діяч, історик права. В структурі секретарства (міністерства) існували відділи національно-персональної автономії, допомоги росіянам, національної освіти, статистичний, інформаційний тощо.

Однак на відміну від аналогічних відомств з єврейських та польських справ секретарство Д. Одиця особливої активності не виявляло. Це було наслідком того, що багато з росіян зверхньо відносилися до спроби національного державотворення й вважали діяльність українського уряду тимчасовим явищем. Свідченням такої поведінки є те, що аж до 14 січня 1918 р. залишалися чинними закони Російської імперії 1916 р., за якими особи російської національності, що працювали в Київській, Волинській, Подільській і Холмській губерніях у канцеляріях губернаторів, духовних консисторіях, міських та повітових поліцейських управліннях, вчителями приходських училищ, отримували жалування в 1,5 рази вище, ніж українці, а ті росіяни, що займали посади урядовців від 14-го до 8-го класу, – на 20%¹¹.

Не сприяло активізації роботи вказаного Генерального секретарства (міністерства) й не досить доброзичливе ставлення багатьох керівників Центральної Ради до росіян. Це, мабуть, можна вважати результатом

тривалої насильницької русифікації та зневажливого ставлення до малоросів з боку центру. Проживаючи в Україні, великороси сприймали себе національною більшістю, а свої політичні уподобання задовольняли у загальноросійських партіях, переважно кадетського спрямування. Але Українська Центральна Рада робила все для того, щоб росіяни в УЦР мали змогу брати активну участь у визначенні політики в рамках цілої держави.

За ініціативою цього секретарства (міністерства) росіяни, що мешкали в Україні, мали змогу брати активну участь у політичному житті. Так, наприклад, до Малої Ради входили по 2 представники від Київської ради робітничих депутатів, Київської ради солдатських депутатів, російських меншовиків й есерів.

22 грудня 1917 р. ГС виступив з ініціативою реорганізувати Генеральне секретарство між національних справ у Генеральне секретарство міжнародних справ. На початку січня 1918 р. було сформовано три самостійні секретарства у справах великоруських, польських та єврейських. „...Тому нині назва „Секретарство справ національних” зробилась вже занадто вузькою, і її треба замінити назвою „Генеральне секретарство справ міжнародних”, яка обіймає в собі як урегулювання національних стосунків в межах України, так і інші вищезгадані завдання, – зазначалося в законопроекті про створення Генерального секретарства міжнародних справ. В. Винниченко й О. Шульгін, що підписали цей законопроект, внесли пропозицію: „...Пропонуємо генеральному секретаріатові затвердити слідуєчу постанову: 1) Генеральне секретарство справ національних перейменовується в Генеральне секретарство справ міжнародних; 2) Обов’язки Генерального секретарства справ міжнародних слідуєчі: а) міжнародні зносини, б) охорона інтересів українських громадян поза межами Української Народної Республіки; в) тимчасово загальне влаштування національних непорозумінь в межах УНР. В. Винниченко, О. Шульгін”¹².

11 січня 1918 р. Мала Рада проголосила Україну самостійною незалежною державою. У зв’язку з цим IV Універсал повідомив про перейменування Генерального секретаріату в Раду народних міністрів. Міжнаціональні справи стали компетенцією Міністерства закордонних справ (О. Шульгін). Самостійно функціонували Міністерства великоруських справ (Д. Одинець), польських справ (М. Міцкевич), єврейських справ (М. Зільберфарб)¹³. Однак цьому складу уряду недовго довелося перебувати у ранзі міністрів. 12 січня в Малій раді фракція українських есерів поставила вимогу відкликати з уряду українських соціал-демократів. В. Винниченко подав у відставку. 18 січня загальні збори затвердили новий склад Ради народних міністрів на чолі з В. Голубовичем.

Після перевороту 29 квітня 1918 р. режимом П. Скоропадського були скасовані міністерства з єврейських і польських справ. Деякою мірою їхня діяльність відновилася за доби Директорії. Так, наприклад, у складі Державної народної ради УНР було зарезервовано 3 місця для поляків, 21 – для євреїв¹⁴.

Таким чином, з вищевикладеного можна переконатися, що Центральна Рада, дійсно, мала ґрунтовно розроблену, розраховану на перспективу програму національного будівництва в Україні. Зауважимо, що з 1 вересня 1917 р. по 29 квітня 1918 р. Генеральний секретаріат та Рада народних міністрів провели не менше 124 засідань, на яких було розглянуто майже дві тисячі питань. Саме цим урядам належав пріоритет у веденні зовнішньополітичних відносин, підготовці земельного закону й, безумовно, здійсненні демократичної національної політики.

---

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – К., 1996. – Т. 1. – С. 101.

² Центральний державний архів вищих органів влади й управління України (далі ЦДАВОВУ). – Ф. 1063. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 2.

³ Народна воля. – 1917. – 16 липня.

⁴ Нова Рада. – 1917. – 30 вересня.

⁵ Єврейське населення Півдня України: дослідження і документи. Щорічник. Випуск 1. – Запоріжжя, 1994. – С. 56.

⁶ Гольдельман С.І. Жидівська національна автономія на Україні /1917–1920/. – Мюнхен, 1963. – С. 48.

⁷ Там само. – С. 52.

⁸ Мала енциклопедія ентодержавознавства – К., 1996. – С. 271–272.

⁹ ЦДАВОВУ. – Ф. 2592. – Оп. 4. – Спр. 2. – Арк. 84.

¹⁰ Калакура О. Польський чинник у діяльності Центральної Ради // Наукові записки Інституту політичних і етносоціальних досліджень НАН України. – Випуск 8. – К., 1999. – С. 105.

¹¹ Українське державотворення. Словник-довідник. – К., 1997. – С. 94.

¹² Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – К., 1996. – Т. 2. – С. 62.

¹³ Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. – Ужгород, 1932. – Т.1. Доба Центральної Ради. – С. 270.

¹⁴ Українське державотворення. – С. 92.